

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

Стратегія гуманізації загальної та мистецької освіти, посилення її культурного статусу зумовлює потребу в педагогічних кадрах, здатних реалізувати культурну спрямованість освіти, готових до здійснення культурно-гуманістичної функції в шкільній практиці. Ключовою фігурою модернізованої освітньої системи має стати вчитель особливого типу: високоосвічений педагог-інтелігент, носій загальнолюдської культури в її інтелектуально-естетичному вияві, який усвідомлює культурну місію освіти і своєї професії, що розуміє проблеми сучасного учня, здатний до захисту і підтримки культури підрастаючого покоління. При цьому професійне становлення майбутнього вчителя повинно тісно пов'язуватись зі формованою естетичною культурою, оскільки педагогічне мистецтво і творчість неможливі без розвиненої здібності естетичного світовідчуття, світогляду, мудрості, доброти в серці вчителя.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування естетичної культури педагога, зокрема майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, яка характеризується орієнтацією творення самого себе як багатогранної, гармонійно розвиненої особистості й водночас як повноцінного творця історично-культурного процесу.

Проблема естетичної культури педагога є предметом дослідження в рамках філософії (Платона, Аристотеля, А. Баумгардена, Ф. Шіллера, Г. Гегеля, І. Канта), культурологов (М. Кагана, Л. Столович, Н. Киященко, Н. Крилової), мистецтвознавців (В. Бикова, Д. Лихачова, М. Бахтіна), психологів (Л. Виготського, А. Леонтьєва, С. Рубенштейна, Л. Божович,

І. Кона), педагогів (В. Сластенина, М. Верба, А. Мелик Пашаєва, В. Сухомлинського, Л. Печко, В. Доманського та ін.), художників-педагогів (Г. Беди, І. Глінської, Б. Неменського, М. Ростовського).

У центрі уваги вчених постають питання розвитку окремих параметрів естетичної культури педагога, їх естетичних почуттів, інтересів, потреб, естетичного сприймання, творчої активності, художніх здібностей. Проте поза увагою науковців залишається проблема естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва та залишається відкритим питання розуміння культурологічних основ як методології формування естетичної культури педагогів-художників.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних підходів щодо розкриття сутності формування естетичної культури особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у контексті культурологічного підходу.

Обрання в якості методологічної основи дослідження культурологічний підхід зумовлено тим, що формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва безпосередньо знаходиться у прямому взаємозв'язку з культурою, яка "фокусує систему ціннісних уявлень, що становлять основу особистісних орієнтирів суб'єкта, регулюють його діяльність, переводять людину якісно інший спосіб буття – більш осмислений і упорядкований" [11, с. 110]. Саме культура, – зазначає О. Рудницька, – завжди залишається скарбницею досвіду, яку люди постійно збагачують. Кожний індивід живе і діє в умовах культури, а культура наповнює собою індивіда. У такій взаємодії з культурою людина виступає об'єктом її впливу, носієм культурних цінностей та суб'єктом культурної творчості. Культура спроможна інтегрувати уявлення людини про соціальні цінності, які стають особистісними орієнтирами, та здатна трансформуватися у особистісну культуру, яка, за визначенням О. Рудницької, "не зводиться до суми знань, переконань, умінь, здібностей індивіда, це узагальнення ознака змістовного наповнення життєдіяльності суб'єкта, стилю та способу його життя" [11, с. 49].

Поняттям "культура" у наукових дослідженнях має значну кількість інтерпретацій, що зумовлено численними культурологічними концепціями та використання різних методологічних підходів до її аналізу (аксіологічний (ціннісний) (Дільтей, М. Вебер, Т. Паронс); діяльнісний (С. Якушев, Л. Коган, В. Межуєв В. Давидович, М. Каган, Е. Маркарян та ін.); особистісний (С. Якушев, Г. Тарасенко, П. Флоренський та ін.); соціологічний (У. Бекет; П. Сорокин); семіотичний (М. Бахтин, Ю. Лотман, М. Петров, В. Пропп, Б. Успенский та ін.) Але, в якому б аспекті не аналізували культуру, завжди присутня людина, яка постає як епіцентр культури, її вища духовна цінність. Людина знаходить свою духовну сутність, стає частиною людства, осягаючи культуру і творячи її. Отже, культурна сутність людини є системоутворюючим компонентом його цілісності.

Культура, – зазначає Л. Сисоєва, – дзеркало в якому людина бачить себе і в якому вона себе впізнає, культура несе в собі образ людини, вона являє і показує цей образ людині. Людина – це кристал культури, її концентроване вираження, але вона ж і є душею культури, її джерелом, що зумовлює її всебічний розвиток, гармонію розуму і почуттів, души і тіла [12].

У педагогіці поняття "культура" використовується з двох позицій: як основний фактор – джерело, звідки черпається зміст освіти, і як соціальний регулятив, що відображає ціннісні продукти духовної і матеріальної діяльності людини, властивості і якості самої людини як носія і творця культури, а освіта розглядається як цілеспрямований спосіб опанування культури [7, с. 31].

На посилення зв'язку між культурою і освітою наголошують науковці С. Гессен, Є. Бондаревська, І. Зязюн, Н. Бордовської, С. Гончаренко, О. Отич, О. Рудницька, у працях яких взаємозв'язок освіти і культури виявляється через людину, яка є системноєднальною ланкою культурно-освітньої системи.

І. Зязюн наголошує, що "освіта як процес становлення і розвитку особистості в її тісному поєднанні з культурними цінностями, надає людському існуванню особливої значущості. Вона стає фактором розвитку культури, найвагомішим з чинників наповнення суспільного поступу культурними цінностями" [6, с. 5]. Основним у концепції вченого є положення про те, що вища педагогічна школа, готуючи випускника до різнобічної творчої діяльності (професійної, суспільно-політичної, соціально-культурної), має не лише надавати йому конкретні знання певного діапазону й обсягу, а й закласти фундамент соціальної ініціативи, здатності працювати з людиною і для людини. З огляду на це, застосування культурологічного підходу в підготовці спеціаліста вимагає професіоналізму, інтелігентності, соціальної зрілості, творчої активності – тобто таких особистісних якостей, котрі визначають спосіб життєдіяльності та соціального буття, суб'єктивний зміст і продуктивність праці вчителя.

Зв'язок культури і освіти, на думку, Е. Бордаревської, передбачає "поворот усіх компонентів освіти до культури й людини як її творця й суб'єкта, здатного до культурного саморозвитку" [3, с. 87]. Освіту як результат надання людині "образу" можна розглядати, на думку М. Никандрова, як частину культури... Її можна вважати і засобом досягнення культури як мети [9, с. 82]. Мету життя сучасного культурного суспільства С. Гессен визначає як "мету освіти", підкреслюючи, що "між освітою і культурою є, таким чином, точна відповідність" [5].

Згідно з тезою американського психолога і педагога Дж. Брунера "освіта не ізольований острів, а частина культурного континенту", тому "неможливо досліджувати розумову діяльність людини поза її культурним простором, який визначає форму і межі розуму", – культура керує освітою, яка є втіленням культурного способу життя [14].

Таким чином, ізоморфна тотожність культури і освіти є проміжний результатом, що слугує важливою опорою для осмислення культурологічної спрямованості у формуванні естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, а використання культурологічного підходу у

художньо-педагогічній освіті, не зводиться до радикальної перебудови, а передбачає її модернізацію через "надання їй цільової (професійної і особистісної), змістової та процесуальної, організаційної і технологічної цілісності", внаслідок розкриття її гуманітарної сутності, через зміну структури й систематизації навчального матеріалу, доповнення його ціннісно-смысловими елементами, внесення нових культурних уявлень, спрямованих на активізацію особистісних структур свідомості.

Аналізуючи культурологічний підхід як конкретно-наукову методологію пізнання і перетворення педагогічної реальності, В. Сластьонин, І. Ісаєв, Е. Шиянов [4] виділяють три взаємопов'язані аспекти дії: аксіологічний (ціннісний) аспект, який передбачає таку організацію педагогічного процесу, яка забезпечувала б вивчення і формування ціннісних орієнтацій особистості; технологічний аспект – пов'язаний з розумінням культури як специфічного способу людської діяльності, де діяльність є тим, що має загальну форму в культурі і її першою загальною визначеністю та особистісно-творчим аспектом культурологічного підходу (І. Ісаєв), обумовлений об'єктивною зв'язком індивіда і культури, де індивід – носій культури, який не тільки розвивається на основі об'єктивної сутності людини (культури), але й вносить у неї щось принципово нове, тобто стає суб'єктом історичної творчості (К. Абульханова-Славська).

І. Зязюн зазначає, що культурологічний підхід змінює уявлення людини про основоположні цінності як виключно інформаційно-знаннєві, знімає вузьку наукову орієнтованість її змісту і принципів побудови навчального плану, розширює культурні основи змісту навчання й виховання, вводить критерії продуктивності та творчості в діяльність педагога і студента [6, с. 7].

Ключовою ідеєю культурологічного підходу у формування естетичної культури майбутнього учителя образотворчого мистецтва є забезпечення культуровідповідності їхньої професійної підготовки; можливість оволодіння національним та загальнолюдським творчим досвідом, що підлягає культуротворчому освоєнню; можливість проявляти свою індивідуальність,

здібність до культурного саморозвитку та самовизначення у світі культурних цінностей сходженню до загальнолюдських цінностей та ідеалів культури.

Обираючи за методологічний орієнтир дослідження ідею культурологічного підходу щодо культури як засобу творчої самореалізації особистості (О. Рудницька), ми розглядаємо процес формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у контексті їхньої художньо-педагогічної творчої діяльності як механізму забезпечення сфери для прояву творчих потенцій людини, наповнює загально значущими універсальними смислами потік внутрішніх інтенцій особистості [11]. Тому вважаємо, що процес формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами культури відкриває і перетворює світ та своє "Я", реалізує власний духовний потенціал, наближається до світових досягнень людської цивілізації.

Культурологічний підхід передбачає створення умов для самовизначення особистості студента в культурі, а "засвоєння" її є процес особистісного відкриття, створення світу культури в собі. Розгляд педагогічного процесу як діалогу культур робить його відкритим для різних видів культур [4].

Культурологічний підхід стверджує унікальність особистості кожного студента в педагогічному процесі, орієнтує даний процес на формування людини культури згідно з концепцією В. Біблера від "людини освіченої" до "людини культурної" [2], тобто особистості з високими гуманістичним і естетичним світоглядом, установками, здатної до творення і перетворення дійсності за законами краси, до творчого самовираження і самореалізації.

Особливість застосування культурологічного підходу до процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва полягає в тому, що культура виступає основним його джерелом, розглядається як певна цілісність, що розвивається у єдності загального, особистісного та професійного, як справедливо зазначає А. Бахтін, "три галузі людської культури – наука, мистецтво й життя – набувають єдності лише в особистості" [1, с. 5].

Нам імponує думка А. Панченкова, що освітня система в Україні повинна будуватися за трискладовим культурологічним принципом: першою складовою має бути рідна (материнська) культура і мова, що є фундаментом національного самоусвідомлення; друга складова – це українська культура; третя складова світова культура. Отже, вчений доходить висновку: культура кожної розвиненої особистості має "корінитися в етносі, а проростати в культуру українську та світову" [10, с. 15].

Застосування культурологічного підходу до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва надає можливість залучити їх до етнічної, національної і світової культури, що сприяє розвитку на цих засадах планетарної свідомості, формує готовність і вміння жити в багатонаціональному середовищі та усвідомлювати роль діалогічного спілкування різних культур як потреби у взаємодії, взаємодопомоги, взаємозбагаченні. При цьому у сфері різних культур "поза знаходженням у них» слугує, за вдалим висловом М. Бахтіна, могутнім важелем їх розуміння. "Культура тільки в очах іншої культури розкриває себе повніше і глибше, один смисл розкриває свої глибини, зустрівшись і доторкнувшись з іншим смислом: на основі діалогу, переборюючи замкнутість і односторонність смислів культур, де діалогічна зустріч культур не зливається не змішується між собою, кожна зберігає свою єдність і відкриту цілісність, взаємно збагачуючись" [1, с. 335].

У підлеглому зв'язку із поняттям культура науковці розглядають художню культуру (за слухним висловом О. Рудницької, "високу культуру") як "сукупність процесів і явищ духовно-практичної діяльності людини, котра створює, розповсюджує і опановує твори мистецтва, а також матеріальні предмети, які є естетично цінними" [11]. Художня культура здатна формувати духовні і художні потреби на особистісному й на професійному рівнях; художній світогляд, готовність до мистецького діалогу, вміння сприймати й інтерпретувати твори мистецтва тощо. Творам художньої культури притаманна висока "чуттєвість", емоційна забарвленість художньої

інформації, що забезпечує емоційно-почуттєвий рівень реагування, що розширює межі пізнання довколишнього світу, допомагає усвідомити його іманентне багатство. Тільки особистість, яка володіє культурою художнього сприйняття, а саме: інтересом до мистецтва; вибірковим ставленням до художніх творів; художньо-естетичною ерудицією; емоційністю реагування на мистецтво; адекватністю розуміння художньої інформації; здатності до творчої інтерпретації образного змісту творів; впливом отриманих художніх вражень на саморозвиток особистості здатна до художньо-творчої реалізації та духовного самовдосконалення [11].

При цьому художня культура в усій різноманітності її видів стає надбанням особистості, її естетичним світом, завдяки якому збагачується життєвий досвід і досвід художнього бачення, формуються художні почуття, смаки, потреби, які свого часу набувають культурно-естетичної форми. Через засвоєння й перетворення у власний внутрішній світ історично виробленого багатства художньої культури людський індивід стає емоційно багатим, здатним глибоко, сильно й тонко почувати й переживати.

Формування естетичної культури майбутніх вчителів образотворчого мистецтва відбувається на основі розуміння значущості духовно-матеріальної форми аксіосфери культури – мистецтва, в якому акумулюються художні цінності, особливою якістю яких є "інтегрований аксіологізм" (М. Каган), що обумовлений поєднанням у ньому суб'єктивної та об'єктивної детермінанти, оскільки "носієм художньої цінності є витвір мистецтва, тобто якийсь фрагмент життєвої реальності, перетворений у художню реальність..."; це перетворення життєвої реальності в реальність вигадану зумовлює своєрідність художньої цінності як цінності самого перетворення, тобто цілісного естетичного, анестетичного, осмисленого перетворення буття"; саме ставлення до художнього твору "складається з діалогічного взаємозв'язку двох орієнтацій психіки – на осмислення життєвого змісту твору у всій повноті його моральної, політичної, релігійної,

екзистенціальної, естетичної проблематики, і на оцінку естетичних якостей його форм" [8].

При цьому художні цінності в мистецтві органічно поєднуються з естетичними, утворюючи художньо-естетичні цінності, які за своєю природою як би "надбудовуються" над цінностями більш "утилітарного" характеру, акумулюючи в собі в неявному вигляді майже весь інший світ цінностей, граючи по відношенню до нього інтегруючу і результуючу роль.

Художньо-естетичні цінності для майбутнього педагога-художника є джерелом його духовного збагачення, морального вдосконалення, співпереживання, розвитком його творчих сил і здібностей. У плідному спілкуванні з творами мистецтвом вони набувають досвіду, який ушляхетнює важливі напрями діяльності, створює умови для всебічного використання можливостей художньої культури, що виховують і розвивають творчу особистість [13].

Підсумовуючи, зазначимо, що культурологічний підхід забезпечує культуровідповідність художньо-педагогічної освіти; мобілізує естетико-культурологічні ресурси майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, надає можливість сходження від його індивідуального досвіду до духовно-практичного досвіду людства, тобто суб'єкта культури, здатного до самовизначення і самореалізації.

Враховуючи, що у сучасній культурі виникли нові тенденції, нові напрями, які за своєю природою є інтегрованими, які сприяють і визначають необхідність вироблення компаративного аналізу різних явищ у мистецтві, виникла необхідність врахування інтегративного підходу у системі формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, що і стане подальшим предметом нашого дослідження.

Література:

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Сост. С.Г. Юочаров; Текст подг. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина; Прим. С.С. Аверничева і С.Г. Бочарова. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два филос. введения в двадцать первый век / Владимир Соломонович Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.
3. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно ориентированного образования / Е.В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону, 2000. – 277 с.
4. Сластенин В., Исаев И., Шиянов Е. Педагогика. – М, 1989. – 268 с.
5. Гессен С.И. Основы педагогики / С.И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
6. Зязюн І.А. Культура в контексті політики та освіти / І.А. Зязюн // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 2. – С. 2-8.
7. Зязюн І.А. Естетичні засади розвитку особистості // Мистецтво у розвитку особистості: [монографія] / за ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
8. Каган М.С. О системном подходе к системному подходе / М.С. Каган // Системный подход и гуманитарное знание: Избранные статьи. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1991. – 384 с.
9. Никандров Н.Д. Педагогическое творчество / Н.Д. Никандров. – М.: Педагогика, 1998. – 140 с
10. Панченков А.О. Полікультурне виховання в школі / А.О. Панченков // Відкритий урок. – 2001. – №9-10.– С. 14-18.
11. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
12. Сисоева Л.С. Эстетическая потребность и эстетическая ценность / Л.С. Сисоева. – Томск, 1973. – 39 с.
13. Эстетическая культура / РАН Инт-т философии [Рук. авт. кол Н.И. Киященко; Отв. ред. И.А. Коников]. – М., 1996. – 258 с.
14. Bruner S. The Culture of Education. – Cambr.Mass. Harvard Universio Press. – 1996. – 181 p.